

Yearbook 2020 International Labour Movement

Évkönyv 2020 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLVI. évfolyam

TANULMÁNYOK

Bebesi György: A vallásos-monarchista munkásmozgalom vezére: Georgij Apollonovics Gapon; *Ferwagner Péter Ákos*: Az egyiptomi munkásmozgalom az 1919-es forradalomban; *J. Nagy László*: A keleti népek kongresszusa: Baku, 1920.; *Pankovits József*: A „fascio” terminusának kulturális és történeti jelentőségéről; *Garadnai Zoltán*: Fordulat és állandóság a francia politikában - François Mitterrand; *Zolcsák Attila*: Dominika, 1961-1965

ESEMÉNYEK

Juhász József: Sztambolijszki parasztfelkelés kísérlete. *J. Nagy László*: Az 1945 májusi kelet-algériai felkelés és a kommunisták. *Szilágyi Ágnes Judit*: A portugál halászhajó esete Brazíliában, 1920

TRIANON VISSZAHANGJÁHOZ – A MUNKÁSMOZGALOM

A „VÖRÖS BÉCS”

BREXIT – NAGY BRITANNIA KILÉPÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBÓL

NEW DEAL FOR EUROPE

SZAKSZERVETI MOZGALOM

DOKUMENTUMOK

Rosa Luxemburg; *Lev Trockij*; *Erwin Lewin*: Joszip Broz Tito Koszovóról – 1943.

ÉLETUTAK

Alexandre Millerand (Majoros István), *Szultán Galijev* (J. Nagy László), *Gina Lombroso Ferrero* (Szilágyi Ágnes Judit), *Faradzallah el Hilu* (Ferwagner Péter), *Joe Slovo* (Pálfi László), *Garcia Oliver* (Zolcsák Attila).

TÖRTÉNETÍRÓK

Ormos Mária – 1930-2019; *Michel Vovelle* – 1933-2018 (Kövér Lajos)

KÖNYVISMERTETÉSEK

Alain Ruscio: *Les communistes et l'Algérie* (J. Nagy László), *L'Internazionale comunista nel centenario* (Pankovits József), *Pierre Frank*: *Histoire de l'Internationale Communiste* (Székely Gábor).

BESZÁMOLÓK

Az ITH 55. konferenciája – Linz (Charlotte Rönchen), *Kuba 1959-2019* (Tézer Zita), *Baloldali Szüvegfejtés* (Kupi László)

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

John Schwarzmantel: The British General Election 2019 and the Brexit; *Ramachandra Byrappa*: Lack of collective-bargaining in India; *Louis Jungmayer*: What came after 1968?; *The 55th ITH Conference* (Charlotte Rönchen)

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2020
XLVI. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2020

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztőbizottság:

Bebesi György
Csunderlik Péter
Ferwagner Péter Ákos
Horváth Jenő
Juhász József
J. Nagy László
Nagy Péter
Pál István
Pálfi László
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit

Levelezés: *labour.yearbook2@gmail.com*

A kötet megjelenését támogatta az *ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke*, a *Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete (ITH-Linz, Ausztria)*, a *Károlyi Mihály Társaság*, a *Politikatörténeti Alapítvány*, a *Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szervezete*

This volume was supported by *International Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH)*, *Eötvös Lóránd University Faculty of Humanities Department of Modern History*, *Metallworker's Union Hungari*, *Foundation Michael Károlyi*, *Foundation History of Politics*

Az Évkönyv

2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019. és 2020. számának teljes szövege olvasható

You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 and 2020

<http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Székely Gábor

Nyomás: Robinco KFT. F.v.: Kecskeméty Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)

Morgan, Kevin (Manchester)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovorszki)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Bebesi György

- A vallásos-monarchista munkásmozgalom vezére:
Georgij Apollonovics Gapon élete és tragédiája..... 13

Ferwagner Péter Ákos

- Az egyiptomi munkásmozgalom az 1919-es forradalomban..... 24

J. Nagy László

- A keleti népek kongresszusa:
Baku, 1920. szeptember 1-7. 36

Pankovits József

- A „fascio” terminusának kulturális és történeti jelentőségéről 44

Garadnai Zoltán

- Fordulat és állandóság a francia politikában - François Mitterrand
elnökségének korai időszaka (1981–1986) 53

Zolcsák Attila

- Dominika, 1961-1965 64

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Juhász József

- Sztambolijszki parasztforradalmi kísérlete Bulgáriában..... 73

Pankovits József

- Az 1920-as gyár- és földfoglalások szerepe az olasz válságban..... 80

J. Nagy László

- Az 1945 májusi kelet-algériai felkelés és a kommunisták..... 90

Szilágyi Ágnes Judit

- A portugál halászhajók esete Brazíliában, 1920 99

TRIANON VISSZHANGJA – A MUNKÁSMOZGALOM	105
---	------------

A VÖRÖS BÉCS MÁSFÉL ÉVTIZEDE

Nagy Bence

A „vörös Bécs”	113
„Egy kiállítás képei”	125

BREXIT – NAGY BRITANNIA KILÉPÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBÓL

John Schwarzmantel

A 2019 decemberi brit parlamenti választás	131
--	-----

Széky János

A népszavazás kára	145
--------------------------	-----

AZ ÚJ ZÖLD IRÁNY

Székelly Gábor

Új Zöld Irány az Egyesült Államokban és Európában, a DiEM 25	149
--	-----

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM	156
--------------------------------------	------------

DOKUMENTUMOK

Rosa Luxemburg

Az orosz forradalom (1918).....	161
---------------------------------	-----

Lev Trockij

El a kezekkel Rosa Luxemburgtól!	164
--	-----

Erwin Lewin

Joszip Broz Tito a Koszovo-kérdés megoldásáról – 1943	169
---	-----

Tézisek a Kominternről, a világpárt megalakulásának 100. évfordulóján	174
---	-----

ÉLETUTAK

Majoros István

Millerand, Alexandre (1859-1943)	177
--	-----

J. Nagy László

Szultan-Galijev, Mirszaet (1892-1940)	185
---	-----

Szilágyi Ágnes Judit

Lombroso Ferrero, Gina (1872-1944)	194
--	-----

<i>Ferwagner Péter Ákos</i>	
Hilu, Faradzsallah el- (1906–1959).....	198
<i>Pálfi László</i>	
Joe Slovo (1926-1995)	210
<i>Zolcsák Attila</i>	
Juan Garcia Oliver (1902-1980)	220

TÖRTÉNETÍRÓK

Ormos Mária 1930 – 2019.....	226
<i>Kövér Lajos</i>	
Michel Vovelle (1933 – 2018)	228

KÖNYVISMERTETÉSEK

<i>J. Nagy László</i>	
Alain Ruscio: Les communistes et l'Algérie. Des origines à la guerre d'indépendance, 1920-1962.	233
<i>Pankovits József</i>	
L'Internazionale comunista nel centenario della sua nascita. Dizionario biografico (1919-1923), I-IV.....	236
<i>Székelly Gábor</i>	
Pierre Frank: Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943. I–II.	241

BESZÁMOLÓK

Az ITH 55. Konferenciája. A vidéki munka, aktorok, társaságok, a környezet.	248
<i>Tézer Zita</i>	
Kuba, 1959-2019	250
<i>Kupi László</i>	
Baloldali Szigetfesztivál – Horány, 2019.....	260

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

<i>John Schwarzmantel</i>	
The British General Election of December 2019.....	267
<i>Ian McEwan</i>	
1 February 2020.	280

Ramachandra Byrappa

Lack of collective-bargaining in India-Part 1	285
---	-----

Louis Jungmayer

What came after 1968?.....	298
----------------------------	-----

Conference Report on the 55th ITH Conference “Working on the Land: Actors, Societies and Environments” (<i>Charlotte Rönchen</i>).....	308
---	-----

Ferwagner Péter Ákos

Hilu, Faradzallah el- (1906–1959)¹⁸

2019 nyarán múlt hatvan éve annak, hogy a 20. századi közel-keleti munkásmozgalom és a Libanoni Kommunista Párt egyik jelentős vezetője, Faradzallah el-Hilu Damaszkuszban bestiális gyilkosság áldozata lett.¹⁹ Halála nem csupán a libanoni kommunista mozgalomra, hanem az egész közel-keleti baloldalra, sőt magára a demokráciára is súlyos csapást jelentett.

Hilu a Libanon-hegység egyik falvában, a Bejrúttól mintegy negyven kilométerre északra, a tengerpart közelében fekvő Huszráilban, konzervatív szellemiségű maronita keresztény családban látta meg a napvilágot. A keresztségben a franciásan

¹⁸ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹⁹ A gyilkosságot megemlíti és az LKP történetét magyarul röviden összefoglalja Fencsik László: *Mit kell tudni a világ kommunista pártjairól?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 204–206. Ld. még Fencsik László (szerk.): *A világ politikai pártjai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 224–225.

hangzó Isztifán (Estephan) nevet kapta. Tanulmányait a nagy múltú kikötőváros, Dzsubeil (az ókori Búblosz) elemi iskolájában, majd egy másik tengerparti településen, Amsitban, végül pedig a hegyvidék egyik csodás fekvésű kisvárosában, Maifukban végezte, mely a maronita egyház egyik szellemi központjának számított, számos temploma és iskolája működött már a 19. században is. Édesanyja és néhány testvére hamarosan elhagyta az országot (a kivándorlás szervesen hozzátartozik a libanoni történelemhez), ő azonban az apjával, Mariana nővérével és Galeb bátyjával együtt otthon maradt.

Mindeközben óriási változások zajlottak körülötte. Az első világháború után az Oszmán Birodalom megszűnt létezni, Libanon és a szomszédos Szíria francia mandátumterületek lettek, s gyarmati sorba süllyedtek. A francia uralom különösen a szíriaiak számára volt elviselhetetlen, 1925-ben hatalmas erejű felkelés robbant ki a gyarmatosítók ellen.²⁰ A felkelést ugyan leverték, de a franciák számos engedményt voltak kénytelenek tenni mind Libanonban, mind Szíriában. A hegyvidéki országban alkotmányt bocsátottak ki, mely a politikai hatalmat – az adottságoknak és a hagyományoknak megfelelően – a vallásos felekezetek között osztotta meg (*politikai konfesszionalizmus*). Ezzel megvetették a második világháború után függetlenné vált Libanoni Köztársaság politikai berendezkedésének és hatalomgyakorlásának alapjait.

A fiatal Hilu ezekkel az eseményekkel nagyjából egy időben a szíriai Homszba ment, ahol az arab nyelv és irodalom tanáraként kezdett el dolgozni az 1855-ben amerikai misszionáriusok által alapított nagyhírű középiskolában, a Nemzeti Kollégiumban (ma Nemzeti Evangélikus Iskola), emellett folytatta irodalmi tanulmányait, képezte magát. Ekkoriban érték az első marxista hatások. Az 1920-as évek végén tért vissza Libanonba az egyiptomi Fuád as-Simali, a libanoni Juszuf Jazbik és az örmény Artin Madojan társaságában, akik még 1924-ben részt vettek a Szíriai–Libanoni Kommunista Párt (SZLKP) megalapításában.²¹ A sokáig illegális SZLKP a Pa-

lesztinai Kommunista Párt (PKP) után a második kommunista szervezet volt a levantei térségben, csakhogy a PKP-val ellentétben a tagság túlnyomórészt arab

²⁰ Ferwagner Péter Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten. Az 1925–1927-i szíriai felkelés. *Világtörténet*, 7. (39.) évf. (2017), 4. sz. 545–573.

²¹ Az alapítás körülményeiről bővebben ld. Tareq Y. Ismael – Jacqueline S. Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. University Press of Florida, Gainesville, 1998. 7–20.; Michael W. Suleiman: *The Lebanese Communist Party*. *Middle Eastern Studies*, 3. évf. (1967), 2. sz. 134–159.

volt, míg a párt a palesztinai brit mandátumterületen főleg a zsidók köréből toborozta a tagjait. Igaz, a párt egyik 1928-as dokumentuma szerint a tagság 60%-a örmény volt,²² mégis biztosra vehető, hogy az arabok hamarosan többségbe kerültek. Hilu, akinek a magánéletében nagy változást jelentett a nősülése (felesége, Virginie a párt szimpatizánsa volt, házasságukból három leány született) belépett az új pártba, sőt aktívan részt vett a szervezésben, az első lépések megtételében.

Az SZLKP-hoz 1930-ban csatlakozott a következő évtizedek legmeghatározóbb és legkarizmatikusabb közel-keleti kommunista politikusa, Háled Bagdas. Rendkívüli sebességgel emelkedett a párt hierarchiájában, 1932-ben már meg is választották főtitkárrá. Bagdas a következő éveket Moszkvában töltötte ideológiai tanulmányokat folytatva, ahol elkészítette a *Kommunista Kiáltvány* első arab fordítását. Csak 1937-ben tért haza. Hasonlóképp tett Hilu is, aki 1934-ben utazott a Szovjetunióba, s bejárta annak közép-ázsiai tagköztársaságait is. Ezt követően könyvet írt *Az új emberiség új világrendet épít* címmel.

Bagdas távolléte alatt Madojan mellett Hilu volt a párt legfontosabb vezetője, jöllehet formális szervezeti struktúra ekkor még nem létezett. 1936 tavaszán Hilu a csupán néhány tagból álló Központi Bizottság titkára lett, s aktívan részt vett a francia

A fiatal Háled Bagdas, a szíriai KP táblája képével

gyarmati rendszer elleni küzdelemben, tüntetéseket, parasztmegmozdulásokat szervezett, Libanon függetlenségéért agitációt folytatott. Ezért Szíriában le is tartóztatták, majd rövidesen kiutasították Libanonba.

A mandátumidőszakban a párt mind a két francia területen próbált meg erősödni, előfordult például, hogy képviselőjelölteket állított a libanoni parlamenti választásokra, a kampányt pedig arra használta, hogy terjessze a politikai programja főbb elemeit, a nemzeti függetlenség iránti elkötelezettségét, a demokratikus szabadságjogok követelését, valamint a dolgozók jogainak bővítését és a földreform meghirdetését. Amikor 1937-ben – immár Bagdas jelenlétében – a párt vezetése értekezletet tartott Damaszkuszban, Hilut beválasztották a négytagú titkárságba. A KB júliusi ülésére pedig Hilu készítette el *A szervezettség a*

²² As'ad AbuKhalil: Lebanon. In: Frank Tachau (szerk.): *Political Parties of the Middle East and North Africa*. Greenwood Press, Westport, 1994. 297–368. 310.

siker alapja című dokumentumot, de aligha gondolta, hogy ezután az autoriter hajlamú Bagdas a saját híveit ülteti majd a meghatározó pozíciókba, s ezzel évtizedekre kizárólagos hatalomra tesz szert a pártapparátus felett. Hilu számára kudarcot jelentett, hogy 1937-ben, miután a Franciaországban hatalomra került baloldali Népfront lehetővé tette az SZLKP nyilvános működését és a választásokon való elindulását, nem sikerült bevaszarnia magát a libanoni parlamentbe, de így legalább a figyelmét a párt lapjának, a *Nép Hangjának* a megjelentetésére fordíthatta.

A második világháború kirobbanása előtt nem sokkal a mandátumos hatóságok drasztikus intézkedéseket tettek: felfüggesztették az alkotmányt és feloszlatták a szíriai parlamentet, 1939 őszén pedig betiltották a kommunista sajtót és letartóztatták a vezetők legnagyobb részét. Hiluval is ez történt, bíróság elé állították és ötéves börtönbüntetésre ítélték. 22 hónapot töltött párttársával, Nikula as-Sauival együtt a rács mögött, csak 1941-ben szabadultak.²³ A párt tevékenységének a felújítására ugyanis csak azután nyílt mód, hogy a Szovjetunió belépett a világháborúba, illetőleg a Charles de Gaulle tábornok által vezetett Szabad Franciaország csapatai a britek segítségével kiűzték a levantei mandátumterületekről a Vichy-rezsim erőit, s megszállták a két országot.²⁴ A kommunisták a többi párttal együtt nagy hangsúlyt fektettek a nemzeti törekvések (a függetlenség) megvalósítására, amit az új főmegbízott, Georges Catroux tábornok 1941 nyarán meg is ígért. Szabad Franciaország azonban hiába proklamálta az ősz folyamán Szíria és Libanon önállóságát, a háború időtartamára annak végrehajtását felfüggesztették.

1943-ban viszont megrendezhették a parlamenti választásokat, amelyeken az SZLKP mérsékelt programmal lépett fel (pl. a magántulajdon tiszteletben tartása), mert nem akarta elriasztani a kiskereskedőket és a tulajdonosokat. Ekkoriban Bagdas is arról beszélt, hogy pártja nem a szocializmus megteremtésére, csupán bizonyos reformok (pl. az életkörülmények javítása) bevezetésére törekszik.²⁵ Emellett nagy hangsúlyt helyezett a nemzeti egység erősítésére, a nacionalista pártokkal való együttműködés fokozására, amelyek egyébként a választásokat meg is nyerték. Hilu ismét indult a Libanon-hegység egyik jelöltjeként, s több mint 9 ezer szavazatot kapott, de másik három társához hasonlóan megint nem tudott bejutni a törvényhozásba.²⁶

Hilu 1943-ban tagja lett annak a bizottságnak, mely előkészítette a párt 1943

²³ Farajallah el-Helou. *Revolvy*. <https://www.revolvy.com/page/Farajallah-el%252DHelou?cr=1>, letöltés: 2019. november 6.

²⁴ Bene Krisztián: *A Szabad Francia Erők 1940–1943. A francia katonai együttműködés a második világháborúban*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2017. 63–77.

²⁵ Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 32.

²⁶ Suleiman: *The Lebanese Communist Party*. i. m.

végén és 1944 elején esedékes bejrúti kongresszusát. Az eseményen a több mint száz küldött úgy határozott, hogy a hatékonyabb politizálás érdekében a szervezet kettéválik, s noha a Központi Bizottság közös lesz, a szíriai és a libanoni „ág” saját vezetőt választ.²⁷ A Libanoni Kommunista Párt vezetőjévé ekkor Hilut választották meg²⁸ (a szíriaié maradt Bagdas), de a két párt programja a lényegi pontokon azonos maradt.

Valójában továbbra is mindkét ág Bagdas irányítása alatt állt, aki 1946-ban a Politikai Bizottság egyik ülésén „mindössze 15 perc alatt” egyszerűen leváltotta Hilut az LKP éléről, kihasználva azt, hogy Hilu Párizsba és Londonba utazott a marxizmus tanulmányozására. Madojan utólag mindezt így kommentálta: „Ez a váltás egyértelműen arra irányult, hogy egy kiváló elvtársat félreállítsanak. Ezt a taktikát Háled Bagdas rendre abból a célból alkalmazta, hogy a népszerű elvtársakat háttérbe szorítsa, (...) ezáltal megteremtve a párton belüli személyi kultuszát.”²⁹

A második világháború után a kommunisták mind Szíriában, mind Libanonban jelentős szerepet játszottak a belpolitikai életben, a két párt taglétszáma összesen nagyjából 18 ezer főt tett ki. Komoly támogatást kaptak az 1944-ben Bejrútban megnyitott szovjet nagykövetségtől. Küzdöttek a szélsőjobboldali formációk, főképpen halálos ellenségük, az Antún Szaadé által alapított Szíriai Szociálnacionalista Párt ellen.³⁰ Amikor 1944-ben az SZSZNP a kormánytól engedélyt kapott a legális működésre, az LKP heves támadást indított a „fasiszták”, az „árulók” és „Hitler ügynökei” ellen. Hilu főtitkárként a kormánynak küldött 1945. márciusi levelében tiltakozott az SZSZNP legalizálása miatt.³¹ Az LKP 1945 őszén létrehozta az Általános Munkásunió elnevezésű szakszervezetet, mely a következő évben az arab világban elsőként érte el a munkatörvénykönyv elfogadását.³² 1947-ben Hilu ismét indult a választásokon, s az addigi legjobb eredményét érte el (több mint 10 200 voks), de ez is kevésnek bizonyult a parlamenti bejutáshoz.

Ezt követően nehéz időszak köszöntött nemcsak a libanoni és a szíriai, hanem úgyszólván minden közel-keleti kommunista számára. Ennek az egyik oka az volt, hogy a függetlenné vált volt mandátumterületek (Libanonból és Szíriából az utolsó francia katonák 1946-ban távoztak) új nacionalista színezetű kormányai

²⁷ A kongresszusról magyarul beszámol Fencsik: *Mit kell tudni a világ kommunista pártjairól?* i. m. 304.

²⁸ Xavier Baron: *Histoire du Liban. Des origines à nos jours*. Tallandier, Paris, 2017. 180.

²⁹ Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 38.

³⁰ Szaadé életéről, ideológiai háttéréről és az SZSZNP történetéről ld. Ferwagner Péter Ákos: A Nagy-Szíria-terv a hetvenes években. *Mediterrán Világ* 13. (2010) 13–35.

³¹ Suleiman: *The Lebanese Communist Party*. i. m.

³² Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 38.

nem óhajtottak együttműködni velük, esetenként üldözték is őket (Hilut például 1948-ban rövid időre le is tartóztatták). A másik ok pedig az volt, hogy Sztálin 1947 novemberében támogatta Palesztina felosztását egy arab és egy zsidó államra az ENSZ Közgyűlésében, 1948 májusában pedig sietett is elismerni a frissen kikiáltott Izraelt.³³ Erre Libanon és Szíria reakciója az volt, hogy betiltották a kommunista párt működését.

Sztálin döntése azért érte hidegzuhanyként az LKP-t, mert az korábban mindig kiállt a palesztinai arabok ügye mellett, és elutasította a brit mandátumterület felosztását és bármiféle zsidó állam létrehozását. A sztálinista Bagdas azonban Moszkva döntésének hatására 180 fokos fordulatot hajtott végre mind a két pártban, ami a népszerűségüknek nagyon sokat ártott (a tagszáma néhány százra esett vissza...). Hilu azon kevés kommunisták közé tartozott, akik élesen bírálták a Szovjetuniót a zsidó állammal kapcsolatos döntéseiért. A KB egyik akkori tagja később így emlékezett vissza a történetekre: „A döntést a pártvezetők némelyikének fenntartásai ellenére hozták meg. (...) Faradszallah el-Hilu javasolta, hogy legalább nyilvánítsuk ki egyet nem értésünket a szovjet politikával, de Háled Bagdas ezt kerekperec visszautasította.”³⁴ Bagdas egyenesen szovjetellenességgel vádolta meg és kampányt indított ellene, holott Hilu 1948 második felében a különböző pártfórumokon az akkori nehéz időkben a belső viták lezárását és összefogást szorgalmazott. Hiába, mert 1949 elején kikerült az LKP vezetőségéből, miközben elvhu kommunista maradt. Ugyan a pártnak változatlanul tagja volt, de a Szovjetunióról kialakított véleménye miatt pártbüntetésben részesült. Ebben az időszakban Moszkva még jelentős befolyást gyakorolt a külföldön működő kommunista pártokra, a libanonira is, így nem meglepő, hogy a sztálinista Bagdassal való összekülönbözés után arra kényszerítették, hogy 1952-ben megalázó módon írásban gyakoroljon önkritikát, s lássa be tévedését. Cserében a pártban maradhatott.

Érdekes módon az LKP apparátusának Izrael létrejötte után még a mostoha körülmények ellenére is sikerült túlélnie. Sőt 1948 júniusában az amerikai titkosszolgálatok egyik jelentése szerint a libanoni maradt a legjobban szervezett kommunista párt az egész Közel-Keleten, amely „Moszkva propagandáját terjeszti a szomszédos országokban”. Még ugyanabban az évben erőszakos tiltakozást szervezett az ENSZ ama döntése ellen, hogy az UNESCO következő tanácskozását Bejrútban tartsák, s noha a hatóságok ezt elfojtották, mégis sikerült aláírásokat összegyűjtenie egy szovjet szellemiségű nyilatkozathoz, mely elítélte a nukleáris fegyverkezést. Az 1941 decembere óta létező *at-Tarik* („út”) című „irodalmi” lapot folyamatosan meg tudta jelentetni, s ezáltal üzenetét a főleg értelmiségiekből

³³ Vö. Laurent Rucker: *Staline, Israël et les Juifs*. PUF, Paris, 2001.

³⁴ Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 39.

álló olvasótáborának eljuttatni. Az LKP a befolyását a kisszámú munkásszervezetben (nyomdászok, vendéglátás) is fenntartotta.³⁵

Az 1950-es évek elején a mindenfelől szorongatott, üldözött SZLKP (1950 nyarán újfent az egyesülés mellett döntöttek) végtelenül szektás álláspontot foglalt el Bagdas hatására: szigorú sztálinista módszerek a vezetésben, az osztályjelleg megerősítése, kíméletlen harc a nemzeti burzsoázia ellen stb. Ez a merev álláspont azonban hamarosan megváltozott. 1954 tavaszán a párt új állásfoglalást bocsátott ki, melynek aláírói között ismét felbukkant Hilu. A nyilatkozat elemezte a libanoni helyzetet, a Washingtonnal kötött katonai egyezményt és a nyugati behatolást. Hitet tett a dolgozók védelmére, a társadalombiztosítás bevezetése, a nők jogainak garantálása és a földreform mellett. Mivel a párt hivatalosan még mindig be volt tiltva, a libanoni kormány az aláírók ellen eljárást indított, és távollétükben egyhónapos börtönbüntetésre ítélte őket.

Hatalmas változást jelentett ugyanakkor Szíriában a Sisakli-féle diktatúra bukása 1954 elején. Az országban helyreállt a demokratikus és parlamentáris rendszer, a pártok működését legalizálták. Bagdas, aki 1948 óta Bejrútban tartózkodott, visszatérhetett Damaszkuszba. Sőt a szeptemberi parlamenti választáson képviselővé választották: ő volt az első deklaráltan kommunista programmal induló jelölt, akit egy arab országban szabad választásokon megválasztottak! A kampányban az egész libanoni vezetőség is részt vett, beleértve Hilut, mi több, utóbbi Damaszkuszban is maradt, ahol a párt lapjának, az *an-Núr*nak a kiadásával foglalkozott. Mindez azt eredményezte, hogy a libanoni ügyek háttérbe szorultak, viszont a megváltozott körülmények között Bagdas is módosította korábbi szektás álláspontját, s most már széles összefogást hirdetett az imperializmussal és a feudalizmussal vívott harcban (nemzeti front a haladó erőkkel, a nemzeti burzsoáziával stb.). Az új irányvonalat erősítette a Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. februári XX. kongresszusa, amelyen az SZLKP küldöttsége is képviseltette magát Bagdas vezetésével (Hilu nem volt jelen).³⁶ Az 1958 előtti években a kommunisták szíriai politikai életre gyakorolt befolyása szüntelenül erősödött (a pontos taglétszám megadása lehetetlen, néhány ezer főre tehető Libanonban, Szíriában ennél valamivel több lehetett), sőt a hadseregben is támogatókra találtak. 1957 nyarán vezérkari főnökké nevezték ki a velük szimpatizáló Afif al-Bizri ezredesét. Egyre többen vélekedtek úgy, hogy előbb-utóbb megszerzhetik a hatalmat.³⁷

Ezalatt Libanonban a párt korrupcióellenes kampányt folytatott és bírálta a

³⁵ Samir Kassir: *Histoire de Beyrouth*. Perrin, Paris, 2012. 608–609.

³⁶ Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 46–50.

³⁷ Malcolm Kerr: *The Arab Cold War 1958–1964. A Study of Ideology in Politics*. Oxford University Press, London, 1965. 12–13.

mind látványosabb nyugati jelenlétet az országban.³⁸ Elutasította az 1957 januárjában közzétett Eisenhower-doktrínát, mely lényegében a kommunizmus terjedésének feltartóztatását hirdette a Közel-Keleten.³⁹ Szembehelyezkedett az USA-barát Kámil Samún libanoni elnök politikájával, aktívan részt vett az 1958-as rövid belháborúban, mely Samún lemondatásához vezetett.⁴⁰ Nemzetközileg támogatta a haladó kezdeményezéseket, többek között Nasszer egyiptomi elnök politikáját és lépéseit például az afroázsiai népek 1955-ös bandungi konferenciáján, vagy éppen az 1956-os szuezi válság idején.

Csakhogy a szíriai testvérpártjához hasonlóan élesen szembehelyezkedett Egyiptommal az 1958-ban sebtében tető alá hozott szíriai–egyiptomi unió, az Egyesült Arab Köztársaság (EAK) létrehozása miatt. A teljes összeolvadás helyett ugyanis a két állam liberális-demokratikus alapelveken nyugvó föderációját javasolta. Leginkább mégis azt nehezményezte, hogy a szíriai országrészben is bevezették az Egyiptomban érvényes egypártrendszert, amit Nasszer az egyesülés előfeltételül szabott.⁴¹ Az egyiptomi elnök megpróbálta meggyőzni ennek előnyeiről a kommunistákat, még különmegbízottat is menesztett Hiluhoz Damaszkuszba, aki azt kérte tőle, hogy a nacionalista és egyesüléspárti Baasz Párthoz hasonlóan a kommunisták is függesszék fel a tevékenységüket. Felajánlotta, hogy cserébe kompenzációban részesítik a pártot. Hilu személy szerint amellett volt, hogy vegyék fontolóra az ajánlatot, s próbáljanak meg az egypártrendszer keretein belül tevékenykedni, ahogy azt a többi szíriai párt is tette. Bagdas azonban hajthatatlan volt, s nem engedett.⁴²

Mi nem tetszett Hilunak az EAK létrehozásában? Főképpen az, hogy semmilyen lehetőség sem nyílt a hatalom megosztására: csak egyetlen párt működhetett, csak egyetlen vezető szava dönthetett mindenben, Nasszeré. Hilu pontosan tudta, mi történt Egyiptomban a forradalom 1952-es győzelme után, s meg volt győződve arról, hogy az egyesülést követően ugyanaz az elnyomás fog Szíriában is érvényesülni, mint a Nílus mentén. Igaza lett. Néhány héttel az unió megszavazása után az összes szíriai politikai párt működését betiltották.

A kommunisták azonban nem voltak hajlandók feloszlalni önmagukat (habár 1958 decemberében ismét kettéválasztották a pártjukat szíriai és libanoni ágra), s

³⁸ AbuKhalil: Lebanon. i. m. 311.

³⁹ Az Eisenhower-doktrína. Az Egyesült Államok elnökének beszéde a Kongresszus ülésén. Washington, 1957. január 5. In: Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 371–376.

⁴⁰ Erről bővebben ld. Ferwagner Péter Ákos: Az 1958-as libanoni válság és nemzetközi vonatkozásai. In: Harsányi Iván – Székely Gábor (szerk.): *Évkönyv 2018. A nemzetközi munkásmozgalm történetéből*. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2018. 69–81.

⁴¹ Gazdik Gyula: *Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből 1805–2013*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. 87.

⁴² Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 51–52.

inkább illegalitásba vonultak: Bagdas Prágába, mások Libanonba mentek száműzetésbe. Majd pedig folyamatosan bíralták az egységállamot, ezért Nasszer ellenük fordult, és kíméletlen kommunistaüldözésbe kezdett.⁴³ Ebben a vészterhes szituációban Bagdas arra utasította az LKP egyik vezetőjét, Hilut, hogy utazzon Damaszkuszba, és tájékozódjon a szíriai kommunisták helyzetéről. Hilu, miután teljesítette a megbízatást, 1959 májusában visszatért Libanonba és hosszú jelenlétben számolt be a Központi Bizottságnak a szíriai állapotokról.

Ennek az 1958–1959-es időszaknak a hiteles krónikása Karim Mrué, aki később az LKP egyik vezetője lesz majd, s ekkoriban többször találkozott Hiluval Bejrútban és Damaszkuszban.⁴⁴ Abu Fajad – ez volt Hilu mozgalmi neve – értékes kádernek tartotta a fiatal Mruét, aki a korábbi években különböző megbízásokkal Európában (többek között Budapesten) tartózkodott, s beható ismereteket szerzett az ottani viszonyokról. A Mruéval folytatott egyik beszélgetésekor Hilu kifejtette neki: „Karim elvtárs! Értékes tapasztalatokkal tértél vissza hozzánk. Szeretném, ha megőriznéd ezeket a későbbiekre. Pillanatnyilag azonban a földön kell maradnunk. Szükségtelen emlékeztetnem téged arra, hogy ez itt se nem Párizs, se nem Bécs, se nem Róma, de még csak nem is Budapest. Itt máshogy mennek a dolgok, amit el kell fogadnod, s olyan úton kell velünk elindulnod, mely jobb körülmények közé vezet, de csakis fokozatosan és természetes módon. A létrán fokról fokra kell haladni. Nem lehet szó kockázatos szökkenésekről. Te tudod a legjobban, hova vezethetnek bennünket az átgondolatlan lépések a mostani körülmények között!”⁴⁵

Hiába volt életveszélyes az utazás (az EAK hatóságai Szíriában több ismert kommunistát is letartóztattak és megkínítottak), 1959 júniusában Bagdas prágai emigrációjából másodszor is Damaszkuszba küldte Hilut azzal a megbízatással, hogy vezesse a párt ottani munkáját. Indulása előtt egy héttel egy beszélgetés során sajnálatának adott hangot amiatt, hogy Bagdas szembeállította a pártot Nasszerrel, az arab világ vitathatatlanul legnépszerűbb politikusával. Mivel akkor már a Központi Bizottság összes tagja elhagyta Damaszkuszt, Hilu tisztában volt avval, hogy nagy kockázatot vállal. Elmondása szerint „egyetlen elvtárs sem tehet ott most semmit, s nem én vagyok az egyetlen, akit oda lehetne küldeni”.⁴⁶

⁴³ A nasszeri kommunistaüldözésről bővebben ld. Krajcsír Lukács: *A csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződés és hatása a nemzetközi kapcsolatokra 1955–1961*. Doktori értekezés. SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, 2018. 160–168. A szerző említi Hilu meggyilkolását is.

⁴⁴ Mrué emlékiratairól (Karim Mroué: *Un demi-siècle d'utopie, mémoires d'un dirigeant de la gauche libanaise*. Téraèdre, Paris, 2009.) J. Nagy László írt recenziót az *Évkönyv* 2016-os számában. 215–217.

⁴⁵ Mroué: *Un demi-siècle d'utopie*... i. m. 86.

⁴⁶ Ismael – Ismael: *The Communist Movement in Syria and Lebanon*. i. m. 53.

Mrué két nappal az elutazása előtt találkozott vele. Hilu emelt hangon megszidta, amiért néhány nappal korábban részt vett egy bejrúti Nasszer-ellenes tüntetésen, ahol tettelegességre került sor, s ennek során fejsebet kapott. „Hogy mehetnél el erre a tüntetésre a tudtom nélkül?” Mrué mentegetőzött: az esemény szervezői azt mondták neki, hogy a pártvezetéssel egyeztetve rendezték meg a tüntetést, mire Hilu iszonyú haragra gerjedt, és nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel átkozódni kezdett. De hamar megengyhült és gratulált Mruénak a cikkéhez, melyet a párt egyik lapjába írt nem sokkal azelőtt. Hilu ezt követően elutazott Damaszkuszba.

Annak ellenére, hogy konspiratív módon cselekedett, az EAK Abdul-Hamid asz-Szarrádzs által vezetett titkosszolgálatának libanoni ügyekkel foglalkozó részlege öt nap után, június 25-én elfogta. A hatóságokat egy Nasszer szolgálataiba szegődött egykori szíriai kommunista vezette el Hilu rejtékhelyéhez. A kihallgatása során további szíriai kommunistáknak és az EAK ellenzőinek nevét próbálták meg kiszedni belőle, aminek Hilu vehemensen ellenállt. A kínzásokba vagy már az első, vagy a következő két nap valamelyikén halt bele, a pontos dátum ma sem ismert. A holttestét ismeretlen helyen elégették, majd a bizonyítékok eltüntetése céljából később kénsavval teli kádba merítették, a maradványokat pedig a Barada folyóba, mások szerint a damaszkuszi csatornahálózatba szórták.

Az LKP KB-t valósággal sokkolta Hilu letartóztatásának híre. Mivel a vezetőség nem szerzett tudomást a haláláról, kampányt indított a szabadon bocsátása érdekében, valamint Szarrádzs, az állambiztonság és általában véve az EAK ellen, mely Nasszert sem kímélte. Küldöttséget menesztettek a baloldali pártokhoz és szimpatizáns szervezetekhez, kérve, hogy támogassák az LKP-t a Hilu kiszabadítása érdekében folytatott kampányában. Mrué, aki a közel-keleti kommunisták képviselőjeként tevékenykedett a Demokratikus Ifjúsági Világszövetségben, a nyár folyamán a szervezet rostocki kongresszusán napirendre vetette a Hilu-ügyet, egy évvel később pedig csaknem ötven tagú nemzetközi bizottság alakult a pártvezető kiszabadítására. Kínaiak, indiaiak, olaszok, franciák, japánok, svéddek, brazilok, ausztrálok, mongolok, görögök, szíriaiak és libanoniak írták alá azt az ENSZ-nek, az el nem kötelezett országoknak és az emberi jogok egyezményét aláíró államoknak szóló felhívást, mely felszólított a Hilu kiszabadulása érdekében való közbenjárásra.

Hilu haláláról az LKP vezetősége csak az EAK felbomlása (1961) előtt nem sokkal szerzett tudomást. Legott tiltakozó felvonulást tartott Bejrútban, amelyet azonban a hatóságok kíméletlenül feloszlattak. A pártvezetés ekkor temetési menetet szervezett Hilu szülőfalujáig, amelynek a végén több ezren búcsúztak

az LKP titkárától.⁴⁷ Hilu megkínzásának és a holttest eltüntetésének a részleteiről a szíriai kommunisták hivatalos orgánuma, az *al-Akbar* számolt be az EAK felbomlása után. Bírósági eljárást indítottak, ennek során ismerték el Hilu egykori vallatói a történeteket.

Mrué az emlékirataiban felvetette a felelősség kérdését. Elsődlegesen az EAK rendszerét hibáztatta, mely nemcsak a szíriai, hanem az egyiptomi tartományában is kegyetlenül leszámolt az ellenségeinek tekintett politikusokkal, értelmiségiekkel stb. Mrué úgy vélte, nem Nasszer adott utasítást Hilu meggyilkolására, majd a holttest kénsav általi eltüntetésére. Az LKP vezetősége tudomására jutott, hogy az el nem kötelezettek egyik értekezletén Tito és Nehru rákérdezett Nasszernél a Hilu-ügyre, mire az egyiptomi elnök azt válaszolta, hogy Szarrádzs „keverte bele őt ebbe a bűncselekménybe”. Mrué ennek ellenére hibáztatta Nasszert is, amiért az EAK időszakában számos beszédében árulással és külföldi érdekek kiszolgálásával vádolta az arab kommunistákat, amivel – akár akarva, akár akaratlanul – felhatalmazást adott a biztonsági szerveknek az erőszakos fellépésre.⁴⁸

Faradzsallah el-Hilut széles körben azóta is az arab kommunizmus mártírjának tekintik, ami a szintén meggyilkolt Samir Kassir libanoni

Helu szobra Huszráil-ben (Libanon)

⁴⁷ Mroué: *Un demi-siècle d'utopie...* i. m. 91–92.

⁴⁸ Uo. 93.

történész szavaival „már-már krisztusi aurát” kölcsönöz neki.⁴⁹ Számos verset és dalt írtak az emlékére, például Nagib Szrúr egyiptomi költő és színműíró. 1971-ben Lev Alekszandrovics Russzov szovjet képzőművész elkészítette a szobrát. Az emlékművet néhány évvel később, a libanoni polgárháború idején (1975–1990) az országba benyomuló szíriai hadsereg rombolta le. Ugyancsak 1971-ben Isszam Mahfuz kritika által jól fogadott tragikomédiáját állították színpadra *Miért utasította vissza Szirhan Szirhan azt, amit a Zaim Faradzallah el-Hiluról mondott a Sztereo 71-ben?* címmel. Szirhan Szirhan az a palesztin származású jordániai férfi volt, aki 1968-ban Izrael-barátsága miatt meggyilkolta Robert Kennedyt, a *zaim* („vezér”, „vezető”) pedig a már említett levantei szélsőjobboldali szervezet, a Szíriai Szociálnacionalista Párt alapítójának, Antún Szaadénak az elterjedt megnevezése. A színmű különlegességét az adja, hogy fiktív módon együtt szerepelteti a közel-keleti arab történelem három tragikus sorsú figuráját, akikből ketten, Szaadé és Hilu gyilkosság áldozatai lettek, míg a harmadik, Szirhan Szirhan maga vált gyilkossá. A darabot 2015-ben nagy sikerrel másodszor is bemutatták a bejrúti Amerikai Egyetem Gulbenkian Színházában, Lena Húri rendezésében.⁵⁰ 1974-ben az egyik libanoni könyvkiadó közreadott egy válogatást Hilu írásai-
ból.⁵¹

A 2005-ös cédrusos forradalmat követően, miután a szíriai csapatok végleg távoztak az országból, az LKP határozatot hozott Russzov szobrának helyreállításáról. A restaurált szobor újbóli felavatására 2005. szeptember 19-én került sor Hilu szülőfalujában, több ezer szimpatizáns jelenlétében. Azóta tudományos kutatások, rádióműsorok is foglalkoztak Hilu pályafutásával. Legutóbb az LKP újonnan megválasztott főtitkára, Hanna Garib látogatott el a szoborhoz 2016 júniusában, és emlékezett meg a párt egykori főtitkáráról és mártírjáról.

⁴⁹ Kassir: *Histoire de Beyrouth*. i. m. 442.

⁵⁰ Rich and entertaining, political masterpiece enjoys standing ovation opening night. *Lebanese American University LAU*, 2015. november 26. https://www.lau.edu.lb/news-events/news/archive/rich_and_entertaining_political/, letöltés: 2019. november 6.

⁵¹ Farajallah el-Helou. *Revolvy*. i. m.